

Production and Use of Ballistic Missiles in International Law and the Defense Doctrine of the Islamic Republic of Iran

Received: 14/03/2020; Accepted: 31/05/2022

Golamali Ghasemi¹
Abas Iman Eslamiyeh²

Abstract

Ballistic missiles as a sensitive and strategic capability, in addition to their winning role in hot war, have an essential role in peacetime and during cold war and are considered to be a determining factor in defense deterrence. The present research, through a library study, is an analytical paper to answer this fundamental question that what is the response of international law to this strategic weapon in accordance with the existing international principles and documents. Except for special cases, the production and use of this weapon is not prohibited from the perspective of international law, and all states, including the Islamic Republic of Iran (IRI), have the right to possess this weapon in order to ensure their security and self-defense. Examination and analysis of the security and defense doctrine of the IRI as well as the situation of rival and enemy states demonstrate that Iran's missile program has a deterrent and defensive aspect. Furthermore, taking into account all kinds of arms sanctions and political and economic pressures of world powers, it is inevitable and is not in contradiction with international obligations in this area.

Key words: Ballistic Missiles, Iran, Defense Strategy, International Law.

---

1. Associate Professor, Department of International Law, Faculty of Law, University of Qom (Corresponding Author); Email: g.ghasemi43@gmail.Com
2 PhD Student in Public International Law, Faculty of Law, University of Qom.

تولید و کاربرد موشک های بالستیک در حقوق بین الملل و دکترین دفاعی جمهوری اسلامی ایران

تاریخ دریافت ۱۴۰۰/۱۲/۲۳ - تاریخ پذیرش ۱۴۰۱/۰۳/۱۰
غلامعلی قاسمی^۱
عباس ایمن اسلامیه^۲

چکیده

امروزه موشک های بالستیک به عنوان یک توانمندی حساس و استراتژیک، علاوه بر نقش برتری دهنده آن در جنگ گرم، در زمان صلح و جنگ سرد نیز نقشی اساسی داشته و عاملی تعیین کننده در بازدارندگی دفاعی محسوب می شوند. پژوهش حاضر با روش مطالعات کتابخانه ای، جستاری تحلیلی برای پاسخ دادن به این پرسش بنیادین است که واکنش حقوق بین الملل از دیدگاه اصول و اسناد بین المللی موجود نسبت به این سلاح راهبردی چیست؟ و با ملاحظه اصول و اسناد بین المللی موجود، واکنش حقوق بین الملل نسبت به این سلاح راهبردی را تحلیل نموده است. به استثنای موارد خاص، تولید و کاربرد این سلاح از منظر حقوق بین الملل ممنوع نیست و همه دولتها از جمله جمهوری اسلامی ایران حق برخورداری از این سلاح را به منظور تأمین امنیت و دفاع مشروع خویش دارند. با بررسی و تحلیل دکترین امنیتی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران و نیز وضعیت کشورهای رقیب و دشمن، این حقیقت بدست می آید که برنامه موشکی ایران جنبه بازدارندگی و دفاعی دارد و با لحاظ انواع تحریم های تسلیحاتی و فشارهای سیاسی اقتصادی قدرت های جهانی گریز ناپذیر بوده و در تعارض با تعهدات بین المللی در این حوزه نیست.

واژگان کلیدی: موشک بالستیک، ایران، راهبرد دفاعی، حقوق بین الملل.

۱. دانشیار گروه حقوق بین الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه قم (نویسنده مسئول)؛
رایانامه: g.ghasemi43@gmail.com
۲. دانشجوی دکتری حقوق بین الملل عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم.

مقدمه

بشر همواره در طی قرون و اعصار در عرصه رقابت بمنظور تأمین منافع امنیتی و امنیت منافع خویش در تکاپوی تقویت و تجهیز و تسلیح هر چه بیشتر قوای قهری و نظامی خویش با تسلیحات کارآمدتر و نوین بوده است. پیشینه موثر کاربرد موشک های بالستیک در جنگ های نوین و اثبات کارآمدی این سلاح از منظر فرماندهان و کارشناسان عالی نظامی، ارزش این سلاح را تا حد یک سلاح تعیین کننده و راهبردی بالا برده و بی گمان این امر از بدیهیات است که امروزه این سلاح راهبردی از قویترین، موثرترین و کارآمدترین تسلیحات نظامی در ساختار یک ارتش نیرومند پس از سلاح های هسته ای، شیمیایی و میکروبی محسوب می شود.^۱ به گونه ای که هر اندازه ضریب کمی و کیفی این سلاح در یک ارتش بیشتر باشد کسب تفوق و برتری در عرصه نظامی، امنیتی و حتی سیاسی محتمل تر خواهد بود. از این رو امروزه تولید و بکارگیری این سلاح تکنولوژیک مورد توجه و اهتمام جدی اغلب دولتها و ارتش ها قرار گرفته است. هدف و موضوع اصلی این پژوهش بررسی وضعیت حقوقی تولید و کاربرد موشک های بالستیک از منظر حقوق بین الملل و نیز تحلیل و بررسی دیدگاه سیاسی حقوقی و دکترین دفاعی جمهوری اسلامی ایران در قبال تولید و کاربرد این سلاح است. اهمیت و ضرورت پرداختن به این موضوع بلحاظ راهبردی بویژه در شرایط و احوال کنونی حاکم بر عرصه سیاسی، حقوقی و امنیتی کشورمان به طرح ادعاهای غیر واقعی و نادرستی بر می گردد که از سوی کشورهای قدرتمند و سلطه طلب یا رقیب در تبلیغات رسانه ای و در عرصه مجامع بین المللی بطور پیوسته و پرحجم همراه با اعمال فشارها و تنگناهای سیاسی، اقتصادی و امنیتی

1- Geller, P.J. (2021, oct 20) . /military-strength/assessment-us-military-power/missile-defense . Retrired May22,2022 From: <https://www.heritage.org/>

به بهانه نقض قواعد و موازین واسناد بین المللی علیه کشورمان اعمال می گردد و اهمیت مضاعف آن به هدف گیری این توانمندی بازدارنده توسط کشورهای غربی عنوان یکی از مولفه های قدرت دفاعی ایران بویژه بعد از توافقنامه برجام برمی گردد.^۱ ازین روی لزوم تبیین واقعیت برنامه موشکی ایران و تنویر اذهان جویندگان حقیقت راجع به این سلاح متعارف و دفاعی را می طلبد. در این چارچوب، پاسخ به این پرسش در این مقاله مطلوب است که آیا تولید و کاربرد موشکهای بالستیک در حقوق بین الملل منع شده است؟ و اصولاً موضع حقوق بین الملل نسبت به این نوع تسلیحات چیست؟ و اینکه آیا مقررات و اسناد خاصی وجود دارد که این تسلیحات را برای ایران منع کرده باشد؟ پاسخ به این پرسش ها با توجه به ساختار این پژوهش که پژوهشی کتابخانه ای است از رهگذر ملاحظه اسناد و موازین بین المللی موجود در عرصه نظام بین الملل بویژه در حوزه منع تولید، گسترش و یا کاربرد موشک های بالستیکی است، اهمیت توجه به این موضوع در مقطع زمانی حاضر نیز بیشتر از این حیث است که پس از تصویب برجام^۲ که مهار و محدودسازی برنامه های هسته ای را هدف قرارداده بود، موضوع مقابله با توانمندی موشک های بالستیک ایران نیز بعنوان یک نقطه شاخص و بالفعل قدرت جمهوری اسلامی ایران در دستور کار قدرت های غربی قرار گرفته است. در این مقاله، موضع حقوق بین

۱- برای آگاهی بیشتر درباره دیدگاه و واکنش دولتهای غربی در عرصه سیاسی مشاهده دیدگاه چهار کشور قدرتمند غربی شامل آمریکا و سه کشور آلمان، انگلیس، و فرانسه موسوم به « تروئیکای اروپایی» که نقش اصلی و محوری در تعیین خط و مشی سیاسی جهان غرب نسبت به برنامه های فضایی ایران از جمله پرتاب ماهواره بر سیمرغ را دارند، نخست نگاه کنید به خبر شماره ۳۹۹۴۴۹۳۶ مورخ ۳ اگوست ۲۰۱۸ خبرگزاری رسمی «دویچه وله» آلمان در باره دیدگاه تروئیکای اروپایی که پرتاب ماهواره بر سیمرغ را نقض قطعنامه ۲۲۳۱ و مخالف روح برجام و پوششی برای توسعه ظرفیت برنامه موشک های بالستیکی نظامی ایران می دانند و همچنین برای درک دیدگاه و واکنش آمریکا نسبت به برنامه فضایی ایران و پرتاب ماهواره بر سیمرغ نگاه کنید به خبر منتشر شده در خبرگزاری رویترز به نشانی پیوند اینترنتی زیر که اجمالاً برنامه مزبور را نقض تعهد مندرج در قطعنامه ۲۲۳۱ و اقدامی تحریک آمیز و تهدیدی واقعی و البته پوششی برای توسعه برنامه نظامی موشک های بالستیکی توصیف می نماید. <https://www.reuters.com/article/us-iran-satellite-idUSKBNYY1AC1>

الملل از رهگذر معاهدات و قطعنامه های سازمان های بین المللی نسبت به تولید و برخورداری از موشک های بالستیک بررسی خواهد شد. در ادامه ضمن تبیین دکترین دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران در باب موشک ها، حق کشور در تولید و برخورداری از موشک های بالستیک در پرتو تعهدات بین المللی ایران، وفق معاهدات خاص و قطعنامه های بین المللی تحلیل و ترسیم می گردد.

۱. قواعد بین المللی ناظر به دستیابی و ساخت موشک های بالستیک

برای ارزیابی مشروعیت تولید و در اختیار داشتن موشک های بالستیک، باید موضوع را در آینه منابع حقوق بین الملل دنبال کرد. در این چارچوب، بررسی و ملاحظه معاهدات، قواعد عرفی و اسناد معتبر سازمان های بین المللی ضرورت دارد.

۱-۱. معاهدات بین المللی

معاهدات بین المللی از لحاظ نافذیت و الزام و قلمرو اجرایی به سه دسته معاهدات جهانی، معاهدات منطقه ای و معاهدات دوجانبه تقسیم می شوند. اینک وضعیت موشک های بالستیک را در پرتو این اسناد بررسی می نمایم.

۱-۱-۱. معاهدات جهانی

از رهگذر مذاقه و بررسی اسناد و معاهدات جهانی، راجع به نظام کنترل و منع گسترش و یا تولید موشک های بالستیک بطور کلی هنوز سند یا معاهده ای فراگیر و جامع که دولت ها را از توسعه و تولید و گسترش متعارف این سلاح راهبردی منع نماید ملاحظه نمی شود. اکنون کشورهای زیادی از فناوری این موشک ها برخوردارند و یا از این موشک ها در ساختار دفاعی و یا تهاجمی نیروهای مسلح خود بهره می برند (RL30427, 2004^۱ امروزه برغم تصور اولیه در فروکش کردن تنش ها، رقابت ها و پایان مواجهات

۱- براساس برخی ارزیابی ها در حال حاضر تقریباً ۳۵ کشور دارای موشک های بالستیکی عملیاتی با بردهای مختلف هستند که از این تعداد ۲۵ کشور دارای موشکهای کروز عملیاتی با برد های بیش از ۱۵۰ کیلومتر می باشند که برخی از مهمترین آنها عبارتند از: چین، آمریکا، روسیه، هند، کره شمالی، ایران، پاکستان، تایوان، اسرائیل،

سرد و گرم ناشی از دوران نظام دو قطبی، پس از فروپاشی بلوک شرق نیز، بدلیل فقدان مقررات بین المللی الزام آور و محدود کننده و نیاز کشورها به تامین امنیت پایدار و یا بازدارندگی موثر و فعال امنیتی، تحقیق، توسعه و کاربرد این موشک ها بلحاظ کمی و کیفی رو به گسترش است. بهر حال بلحاظ حقوقی تاکنون هیچ معاهده جهانی که تولید و دراختیار داشتن موشک های بالستیک را منع نماید وجود ندارد. با این حال، از برخی معاهدات جهانی ناظر به کنترل تسلیحات اتمی، ممنوعیت هایی راجع به نوع خاصی از موشک های بالستیک به عنوان انتقال دهنده سلاح اتمی برداشت می شود که از بحث ما خارج است. برای نمونه پیمان منع گسترش سلاح های هسته ای ۱۹۶۸ در مقدمه خود به این موضوع اشاره ای دارد. حلقه وصل و نقطه ارتباط این پیمان با موضوع موشکهای بالستیکی بیانی اجمالی در مقدمه این پیمان است که یکی از اهداف این پیمان را؛ «...نابودی کلیه ذخیره های موجود و حذف تسلیحات هسته ای و وسایل حمل و استفاده از آن از زرادخانه های ملی^۱» اعلام نموده است. ظهور عبارت «...وسایل حمل ...»^۲ با توجه به مفهوم واژه « حمل »، به استناد تبادر ذهنی اجمالاً معطوف به حامل و یا وسیله ای همچون؛ « پرتابه و بمب » است. بنابراین به نظر میرسد، طراحی و ساخت موشک بالستیک بمنظور و هدف حمل کلاهک هسته ای قطعاً با بیان مندرج در مقدمه این پیمان و التزام و انقیاد به مفاد آن مابینت دارد. اما نکته ای که وجود دارد درک نسبت و رابطه منطقی عموم و خصوص مطلق میان مفهوم «موشک بالستیک» و «موشک کلاهک دار هسته ای» است. به دیگر سخن هر موشک کلاهک دار هسته ای موشک بالستیک است اما هر موشک بالستیکی لزوماً کلاهک هسته ای ندارد، با این وصف سایر انواع موشک های بالستیک از عداد موشک کلاهک دار هسته ای و ممنوعیت های ناشی از این پیمان، موضوعاً و تخصصاً خارج می باشند.

آرژانتین، مصر و... / reports/RL30427/. Retrieved May 22,2022 (2004,Mar5). - RL30427.

rom: <https://www.everycrsreport.com>

1 -...and the elimination from national arsenals of weapons and the means of thire delivery ...

2 -« ...means of delivery...»

۱-۱-۱-۱. پیمان منع جنگ افزار های هسته ای ۲۰۱۷^۱

پس از تدوین پیمان منع گسترش سلاح های هسته ای و به مدد حصول تجربیات ملی و حقوقی با درک نقاط ضعف و خلاء های آن لازم بود مقررات کامل و موثرتری وضع شود که کلیت خلع سلاح و آرمان جهان عاری از سلاح هسته ای را محقق نماید. ویژگی نخست پیمان اخیر آنست که از حیث مصادیق منع، جامع تر از پیمان منع گسترش سلاح هسته ای است. به موجب ماده یک پیمان مزبور، که بطور خلاصه ناظر و وارد است به منع، توسعه، آزمایش، ساخت، تولید، دسترسی، ذخیره، انتقال، دریافت، کنترل و یا استفاده از آن و نیز هرگونه کمک، تشویق، تحریک و یا تهدید با سلاح هسته ای و همچنین جستجو، درخواست، اجازه استقرار و نصب و بکارگیری سلاح هسته ای. در مجموع معاهده مزبور معاهده ای خاص سلاح های هسته ای است و الزامات آن صرفاً از جهت کلاهک هسته ای متعرض و بطور تبعی ناظر بر مقوله موشک های بالستیک می شود و هیچ منعی نسبت به موشک های بالستیک متعارف که منصرف از حمل سلاح هسته ای میباشند ندارد. با این حال جمهوری اسلامی ایران عضو این پیمان نیست و طبعاً تعهدی به مفاد الزامات و تعهدات مندرج در آن ندارد و هم اینکه عملاً و در واقع امر، بسیاری از این تعهدات را داوطلبانه رعایت می نماید و داشتن سلاح هسته ای در راهبرد دفاعی و امنیتی ایران جایی ندارد. دیگر معاهدات جهانی ناظر به منع اشاعه هسته ای نیز همین وضعیت را دارند و تولید و توسعه موشک های بالستیک را فی نفسه و بدون اینکه برای پرتاب کلاهک هسته ای طراحی شده باشند ممنوع نمی کنند. معاهده منع گسترش سلاح های هسته ای ۱۹۶۸ که معاهده پایه برای منع گسترش افقی سلاح های هسته ای است و دیگری معاهده منع جامع آزمایش های هسته ای مصوب ۱۹۹۶ در این چارچوب مطرح هستند. هیچکدام از این دو معاهده جهانی مقرر شده ای دال بر ممنوعیت تولید موشک های بالستیک به خودی خود ندارند. معاهده منع گسترش ۱۹۶۸، طراحی و تولید انواع پرتاب کننده سلاح هسته

1 - Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons 2017.

ای را منع کرده است که شامل موشک نیز می شود و در نتیجه متعرض تولید موشک به عنوان یک سلاح متعارف نشده است .

۱-۱-۲. کنوانسیون ممنوعیت یا محدودیت استفاده از برخی سلاح های متعارف دارای اثرات بیش از حد زیان آور و یا غیر مجاز ۱۹۸۰

از آنجا که موشک ها در عداد سلاح های متعارف قرار می گیرند از این حیث کنکاش در اسناد بین المللی ناظر به این نوع تسلیحات نیز اهمیت می یابد. معاهده مزبور و پروتکل های الحاقی آن در این خصوص مهمترین معاهده جهانی راجع به سلاح های متعارف است . این سند مهم و پروتکل های پنجگانه آن ، برخی سلاح های متعارف را که درد و رنج غیر ضرور و بیهوده ایجاد می کنند ممنوع نموده و کاربرد برخی سلاح ها را مشمول شرایط و محدودیت هایی دانسته است . کنوانسیون ۱۹۹۷ اتاوا راجع به مین های ضد نفر آرا نیز مکمل این دسته اسناد مربوط به سلاح های متعارف باید دانست . این مجموعه به همراه اعلامیه های سن پترزبورگ و لاهه و به علاوه آنها قواعد عرفی مربوط ، مقررات حقوق بین الملل سلاح های متعارف را تشکیل می دهند . (ضیایی بیگدلی ، ۱۳۹۲: ۲۰۶) . بهر حال ، مجموعه این قواعد و اسناد ، مقرره ای دال بر ممنوعیت تولید موشک را به عنوان یک سلاح متعارف ندارند. البته کاربرد انواع موشک مشمول محدودیت های حقوق بشردوستانه است که در مباحث بعدی اشاره خواهد شد .

۱-۱-۲. معاهدات و اسناد منطقه ای:

تاکنون معاهده منطقه ای که تولید و کاربرد موشک های بالستیک را در منطقه ای خاص و بویژه در غرب آسیا منع کرده باشد وجود ندارد. پیمان های منطقه ای که موضوع آن تعیین مناطق عاری از سلاح هسته ای است نیز از بحث ما خارج هستند؛ چه اینکه این پیمان ها حداکثر تولید و کاربرد موشک های حامل کلاهک هسته ای را منع می نماید و مقرره ای در باب موشک بالستیک بطور عام ندارند. اگر چه اصولاً منطقه خاور میانه یا

1- Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which may be deemed to Excessivly Injurious or to have Indiscriminate Effects 1980
2 - The Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction (Ottawa Convention)1997

غرب آسیا بدلیل سرسختی رژیم اسراییل در پذیرش طرح منطقه عاری از سلاح هسته ای و چشم پوشی حامیان جهانی آن فاقد پیمان منطقه عاری از سلاح هسته ای است

۳-۱-۱. معاهدات دو جانبه:

این پیمان ها غالباً بین اتحاد جماهیر شوروی سابق و سپس بین روسیه فعلی و آمریکا منعقد می شد مانند: پیمان محدودسازی سلاح های راهبردی (۱(سالت ۱) و پیمان سالت ۲^۲، ذیل پیمان کاهش تسلیحات راهبردی تهاجمی^۳ که میان آمریکا و شوروی منعقد شد. این پیمان ها نیز باستناد اصل نسبی بودن اثر عقود و معاهدات نسبت به طرفین متعاهدین^۴ هیچگونه الزام و تعهدی را برای اطراف ثالث و از جمله برنامه موشکی بالستیکی کشورمان ایجاد نمی کنند .

۲-۱. رژیم کنترل فناوری موشکی ۱۹۸۷^۵

رژیم کنترل فناوری موشکی ۱۹۸۷ که از این پس رژیم کنترل نامیده می شود یک موافقت نامه غیررسمی سیاسی و بین المللی چند جانبه اما غیر الزام آور و داوطلبانه است که نخستین بار پیش نویس آن به پیشنهاد آمریکا و در پی نگرانی از گسترش و تکثیر فناوری موشک های بالستیک در بین کشورهای جنوب در اجلاس ۱۹۸۷ کشورهای گروه ۷ مطرح و به تصویب رسید. ماهیت حقوقی این سند صرفاً در قالب « نظریه رژیم ها» قابل توجیه می باشد (امینان و همکاران، ۱۳۹۵: ۵) محتوای رژیم کنترل شامل یک متن و یک پیوست می باشد که متن آن متضمن مجموعه ای از توصیه ها، راهنمایی ها^۶ بوده و پیوست آن متضمن تبیین و معرفی برخی معیارها^۷ و شاخص ها و فهرست هاست، هدف اصلی این رژیم ایجاد یک رویه واحد بین المللی و نهادسازی بین المللی از طریق وضع یک تصمیم سیاسی غیر رسمی و تعمیم آن به سایر اعضای جامعه بین الملل مبتنی بر دو اصل منافع

1-strategic Arms limitations Treaty 1(Salt1) 1969
2-strategic Arms limitations Treaty2(Salt 2)1972
3-Aggressive Strategic Arms Reduction Treaty (Start1)1991
4 - همان منبع
5 - Missile Technology Control Regime 1987
6 - Guideline
7 - Criteria

مشترک و همکاری بوده و نتیجه آن ایجاد و یا وضع سازکاری محدود کننده در خصوص جلوگیری از اشاعه و گسترش موشک های بالستیک و فناوریهای مرتبط با آن و نیز برخی فناوری های حساس همچون هواپیماهای بدون سرنشین به عنوان مهمترین وسایل پرتاب و حمل سلاح های هسته ای می باشد که البته بعدها به سلاحهای شیمیایی و میکروبی هم گسترش یافت. این رژیم ۳۵ عضو دارد که ایران عضو آن نیست. سند کنترل موشکی حاوی یک رژیم بین المللی چند جانبه کنترل صادرات و انتقال سیستم های پرتاب اعم از موشک و پهباد و فناوریهای مرتبط با آن به سایر کشور هایی است که از این فناوری برخوردار نیستند می باشد. مذاکرات بعدی میان اعضای این رژیم موشکی در ورشو- لهستان بعدها و در سال ۲۰۰۲ منجر به امضای سند دوم تکمیلی تحت عنوان کد رفتاری موشکی لاهه گردید، که به عنوان یک مکمل و متمم برای سند رژیم کنترل محسوب می شود، زیرا در پایان سند رژیم کنترل لیست فناوریهای ممنوعه ای وجود دارد که انتقال آنها بموجب این سند منع شده بود و اکنون همان موارد ممنوعیت در لیست مزبور بموجب کد رفتاری لاهه ۲۰۰۲ گسترش یافته و شامل تمام وسایل و فناوری های که در برنامه موشکی کاربرد دارد می شود، بنابراین مواردی که پیشتر در ضmann و پیوست های سند رژیم کنترل مغفول مانده و از آن یاد نشده بود بموجب این سند تکمیل گردید. رژیم کنترل فناوری موشکی و کد رفتاری لاهه علیه گسترش موشک های بالستیک ۲۰۰۲ یا همان قانون رفتار بین المللی^۱ نیز از جهات و جوانب بسیاری دارای وجوه تشابه با یکدیگرند و حتی از یک نظر باید گفت که سند اخیر متمم و مکمل و لاحق بر سند سابق می باشد. برای اثبات این مدعا ذیلاً برخی از این وجوه اشتراک تبیین میشوند؛ شایان ذکر است که این دو سند بین المللی از یک منشاء واحد صادر و دارای ماهیتی واحد و غیر معاهداتی و داوطلبانه بوده و فلسفه وضع آنها مشترک و برای کنترل و مقابله با گسترش روز افزون فناوری موشک های بالستیک می باشد. فلذا بواسطه این یگانگی ماهیتی در این مجال توامان به بررسی اجمالی این دو سند می پردازیم، به نظر می رسد هدف اصلی بانیان و طراحان این رژیم و نظام

کنترلی و این کد رفتاری از طراحی چنین اسناد و رژیم هایی صرفاً حفظ انحصار فناوری تعیین کننده موشکی در میان اعضا و متحدین و ممانعت از انتقال و گسترش این فناوری ها به کشورهای رقیب می باشد. (اسدی، ۱۳۹۵: ۱۲) گواه این مدعا فشارهای سنگین سیاسی، حقوقی، اقتصادی، و حتی امنیتی بود که در فاصله ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۳ بر لیبی وارد نمودند و سرانجام این کشور را وادار کردند تا در سال ۲۰۰۳ سلاحهای راهبردی خود را نابود و از برنامه توسعه آنها انصراف دهد، بنابراین دولت وقت لیبی ملزم شد تا طبق تعهدات و الزامات مندرج در برنامه «یکم» سند رژیم کنترل صرفاً این امکان را داشته باشد که موشک هایی حداکثر تا برد ۳۰۰ کیلومتر و با بار جنگی ۵۰۰ کیلوگرم برخوردار باشد. (Nti. Org,2020) باتوجه به اینکه ایران و برخی از کشورهای همکار در برنامه دفاعی ایران مانند چین و کره شمالی عضو هیچ کدام از متعهدین این دو سند نمی باشند بنابراین هیچ گونه تعهد و الزام بین المللی و یا محدودیتی حقوقی و قانونی بین المللی ناشی از این دو سند بین المللی برای برنامه متعارف موشکی ایران وجود ندارد و تنها مانع محدود کننده صرفاً همان الزام مندرج در قطعنامه ۲۲۳۱ در خصوص عدم طراحی و ساخت موشک های بالستیک با قابلیت حمل سلاح هسته ای است. با این حال از آنجاییکه راهبرد و منش رفتاری امریکا و متحدان غربی اش اعمال فشار مداوم و حداکثری بر جمهوری اسلامی ایران به منظور تغییر رفتار منطقه ای و دست کشیدن از ابزار و ظرفیت های اعمال قدرت و اقتدار خود می باشد، فلذا نفس وجود این رژیم ها و یا کد های رفتاری به لحاظ حقوقی برای ایران تعهدی نداشته و صرفاً در قالب یک مستمسک و یک ابزار سیاسی اعمال فشار علیه کشورهای مستقل جنوب و بخصوص کشورهای که سیاست ضد سلطه گری دارند، همچون ایران قابل توجیه می باشند.

۳-۱. عرف بین الملل و موشک های بالستیک

موضوع بررسی اعتبار عرف بین الملل و قواعد عرفی ناشی از آن بعنوان یکی از منابع اصلی حقوق بین الملل^۱ و تعارض آن با اصول و قواعد معتبر حقوق بین الملل در حوزه اعمال حق حاکمیت و حق دفاع مشروع موضوعی گسترده است که شرح آن در این مجال نمی گنجد، اجمالاً اینکه اعمال حق حاکمیت و از جمله حق دفاع مشروع یک اصل مسلم مبتنی بر حقوق طبیعی و ذاتی است و عدم اعمال حق حاکمیت در یک حوزه خاص مانند موشکی، استثنا و فرع بر اصل است. از سویی دیگر بلحاظ حقوقی، عرف زمانی می تواند در جایگاه یک مقرر و یا قانون الزام آور محسوب شود که حائز همه عناصر تشکیل دهنده مادی و معنوی باشد و به عنوان مثال؛ بلحاظ مادی متکی بر رویه ای عمومی، مستمر و متحد الشکلی باشد که معمولاً در جامعه بین المللی میتوان آن را از طریق وضع قوانین داخلی اعضای جامعه بین الملل، وضع معاهدات بین المللی و آرای مثبت کشورها به قطعنامه ها و مصوبات مجامع بین المللی و نیز موضع گیری ها و گزارشات بین المللی نهاد های جامعه بین المللی از مواضع و عملکرد کشورها بدست آورد و بلحاظ عنصر معنوی اعتقاد به حق بودن یک رویه بین المللی و قدر متیقن عدم مخالفت علنی در گفتار و رفتار می تواند مبین پذیرش تلویحی یک پدیده عرفی بین المللی باشد. (میرزایی، ۱۳۹۲) بنا بر این هرگاه یک رویه عرفی به عنوان یک حقوق نانوشته بوسیله قوانین داخلی و یا رفتار عینی و عملی یک عضو معین و یا گروهی از اعضای جامعه بین الملل مورد مخالفت صریح قرار گیرد آن مقرر عرفی در مورد کشور و یا کشورهایی که به طرق مزبور با آن رویه مخالفت کرده اند نافذ و معتبر نبوده و طبعاً این کشورها از حیطة حاکمیت و الزامات آن عرف

^۱ - ماده (۳۸) اساسنامه دیوان بین المللی دادگستری لاهه مقرر می دارد: دیوان بین المللی دادگستری اختلافاتی را که به آن رجوع می شود بر طبق حقوق بین الملل براساس موازین زیر حل و فصل خواهد کرد: الف-) عهدنامه های بین المللی اعم از عمومی وخصوصی که بموجب آن قواعدی معین شده است که طرفین اختلاف آن قواعد را برسمیت شناخته اند. ب-) عرف بین الملل به عنوان رویه ای کلی که بصورت قانون پذیرفته شده است. پ-) اصول عمومی حقوقی که مقبول ملل متمدن است. ت-) و با رعایت حکم ماده (۵۹) تصمیمات قضایی و عقاید برجسته ترین حقوقدانان ملل مختلف به منزله وسایل فرعی برای تعیین قواعد حقوقی.

خارج می باشند و با اینکه امروزه موضع سیاسی و اعتقادی جمهوری اسلامی در خصوص تمایل به اعمال کامل حقوق حاکمیتی خود در حوزه فناوری موشک های بالستیک متعارف در مجامع بین المللی بر همگان واضح و مبرهن گردیده است، با این وصف پیشنهاد می شود مجلس شورای اسلامی تأکیداً چنانچه در موضوع تصویب قانون ماده واحده الزام دولت ایران به حفظ دستاوردها و حقوق هسته ای ملت ایران مصوب ۱۳۹۴ مجلس شورای اسلامی آمده است مقرره مشابهی نیز در این خصوص وضع نماید، اگر چه در مقدمه سند چشم انداز بیست ساله ۱۴۰۴ به داشتن کشوری «امن، مستقل و مقتدر با سازمان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه جانبه..» اشاره شده است با اینحال پیشنهاد می شود در این خصوص هم با تصویب قانونی با مضمون «ماده واحده الزام دولت ایران به حفظ دستاوردها و حقوق دفاعی ملت ایران» دیدگاه مردم ایران را از مجرای خانه ملت بدو برای دولت ایران و تلویحاً و بطور ضمنی برای جامعه بین الملل تبیین و تصریح نمایند. با این وجود صرف نظر از وضع قانون خاص داخلی، رویه رفتاری و گفتاری مسئولین و مقامات ذیصلاح سیاسی و امنیتی و نیز عملکرد موسسات و نهادهای دست اندرکار در حوزه موشکی به روشنی مبین عدم تمایل ایران به ورود و یا پذیرش هر نوع سازوکار و یا رژیم و یا سند محدود کننده بین المللی، منطقه ای و یا دوجانبه در این خصوص است و همین امر نیز به تنهایی می تواند رافع هر گونه الزام عرفی محدود کننده بین المللی نسبت به ایران محسوب شود، ناگفته نماند که بویژه کشورهای غربی تمایل وافری به وضع و اعمال رویه ها و عادات مسلم عرفی دارند که بتدریج و در بستر زمان بتواند در قالب یک الزام تخلف ناپذیر عرفی برای آحاد کشورها نمود بیابد نمونه ای از این تلاشها را میتوان در قالب برخی از مصوبات اجلاس های عادی مجمع عمومی سازمان ملل توصیف کرد که غالباً پیش نویس آنها توسط همین کشورها و یا با استفاده از نفوذ آنها در ساختار کمیته های دائمی توسط کمیته اول خلع سلاح و امنیت بین الملل سازمان ملل تهیه و به تصویب میرسد از جمله می توان به پیش نویسی که در جریان چهارمین کنفرانس خلع سلاح سال ۲۰۰۸ تهیه و به

مجمع عمومی ارایه گردید اشاره نمود. (UNGA,2008)^۱ اما از سوی دیگر رویه عمومی شورای امنیت نسبت به این امر نشانگر جواز مشروعیت توسعه و تولید و گسترش این سلاح می باشد چه آنکه هیچ قطعنامه ای بخودی خود و بلا جهت به توان موشکی کشوری متعرض نشده و قطعنامه های صادره استثنایی و صرفاً ناظر به برخی کشورها همچون لیبی، ایران، کره شمالی و عراق می باشند که در مورد عراق موضوع به داشتن سلاحهای شیمیایی و میکروبی برمی گشت و در مورد ایران هم مصوبات و قطعنامه های محدود کننده بموجب قطعنامه ۲۲۳۱ لغو گردید، در مورد لیبی هم کشور مزبور در سال ۲۰۰۳ داوطلبانه از برنامه موشک های بالستیک خود صرف نظر نمود. بنابر این نه تنها عرف عامی در عرصه نظام بین الملل وجود ندارد بلکه هیچگونه رویه و عرف خاصی هم در مجامع بین المللی و بویژه مجمع عمومی و شورای امنیت سازمان ملل وجود ندارد و با این وصف هیچگونه مانع عرفی خاص و یا عام حقوقی در عرصه نظام بین الملل راجع به موضوع تولید و کاربرد موشک های بالستیک وجود ندارد. در این باره بعنوان شاهد مثال؛ می توان به فرازی از پاسخنامه نماینده دائمی ایران در سازمان ملل به نامه تروئیکای اروپایی (آلمان، انگلیس، فرانسه) به شورای امنیت اشاره نمود، ایشان با استناد به بیانی از دبیر کل فعلی سازمان ملل^۲ می نویسد: «... (A/57,229) هیچ عرف پذیرفته شده جهانی یا ابزاری مختص کنترل، توسعه، آزمایش، تولید، تملک، انتقال، به کارگیری یا استفاده از موشک ها وجود

۱- یکی از مصوبات مهم این اجلاس تصویب پیش نویس قطعنامه XXV مجمع عمومی در چهارمین نشست خلع سلاح بود که با ۱۳۳ رای موافق در برابر یک رای مخالف امریکا و ۱۹ رای ممتنع که جمهوری اسلامی ایران هم جزو این دسته از کشورها بود با هدف وضع استاندارد ها و شاخص های معین و بین المللی برای واردات و فروش و بطور کلی تجارت سلاح تصویب گردید، لازم به توضیح است در محتوای این قطعنامه اگر چه بظاهر اهداف آن رعایت و حفظ ملاحظیات صلح عمومی و امنیت بین المللی و خلع سلاح دائمی عنوان شده است با اینحال بنظر می رسد یک هدف همسو و مشترک از وضع این قطعنامه ها ورژیم ها و کد های رفتاری غیر الزام آور وجود دارد و آن هدف عبارت است از هدف نهاد سازی بین المللی اردوگاه غرب از مجرای عرفی کردن و اشاعه مفاهیم و گفتنمان های دلخواه در عرصه نظام بین الملل که بزعم ما بواسطه وجود اهداف پنهان و آشکار در این قبیل اسناد که عموماً منافع کشورهای غربی را تامین می نماید شایسته بود ایران به این قطعنامه نیز رای مخالف می داد.

ندارد.» همچنین در ادامه با استناد به سخنرانی اخیر مسئول خلع سلاح سازمان ملل در مورخ ۲۲/اگوست/۲۰۱۹ در شورای امنیت تاکید می نماید که: «...هیچ عرف جهانی، معاهده ای یا توافقی در زمینه کنترل موشک ها وجود ندارد.» (S/PV,8602). (اقتصاد نیوز، ۱۳۹۸). با این همه و علیرغم اینکه جمهوری اسلامی ایران ، فشارهای ظالمانه ای را بخاطر برنامه های دفاعی خود از جمله برنامه موشکی متحمل می شود ، نسبت به ضابطه مند شدن امر تولید و کاربرد این سلاح بی تفاوت نبوده و ابتکار عمل هایی نیز داشته است . بدین ترتیب که « فقدان معاهده ای جهانی در زمینه موشک و عدم کارآیی معاهدات دوجانبه موجود از جمله اعلام اختتام یک طرفه پیمان موشک های میان برد ۱۹۸۷^۱ توسط آمریکا^۲ (Bugos, 2019) ، برخی کشورها از جمله ایران را ترغیب کرد با استفاده از ظرفیت سازمان ملل قواعدی را در زمینه موشک و مسائل آن تدوین کنند . مجمع عمومی نیز در سال ۲۰۰۰ قطعنامه ای با عنوان «موشک ها در همه ابعاد» تصویب شد که به دبیرکل تکلیف می کرد گزارش جامعی را در این زمینه تهیه و به مجمع ارائه نماید. (A/Res/55/33) ولی باید گفت این اقدامات (غیر الزام آور و ارشادی) هم (بلحاظ بین المللی) کارآیی لازم را ندارد. حتی شورای امنیت نیز در ۲۸ آوریل ۲۰۱۴ قطعنامه ۱۵۴۰ (s/Res/1540) راجع به عدم گسترش سلاح های کشتار جمعی را تصویب نمود و در آن به مساله اشاعه سلاح های کشتار جمعی از طریق اشاعه موشک ها پرداخت . (آخوندی ، عباسی ، ۱۳۹۶ : ۱۷۵) . جمهوری اسلامی ایران در قلمرو مورد تاکید شورای امنیت و قطعنامه فوق اشاره ، عملکرد روشن و قابل دفاعی داشته و علاوه بر عضویت در کنوانسیون های منع سلاح های

1 - Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (INF Treaty) 1987

۲ - کمتر از یک سال پس از آنکه دونالد ترامپ، رئیس جمهور آمریکا به طور غیر رسمی اعلام کرد که ایالات متحده از پیمان منع موشک های هسته ای میان برد (INF) ۱۹۸۷ خارج می شود، سرانجام وزارت امور خارجه آمریکا در ۲ آگوست سال ۲۰۱۹ اعلام کرد که رسماً از این پیمان دو جانبه که با شوروی منعقد کرده بود خارج شده است. با مرگ این معاهده، تنها پیمان کاهش تسلیحات استراتژیک جدید (استارت جدید) در سال ۲۰۱۰ برای محدود کردن استقرار تسلیحات هسته ای آمریکا و روسیه باقی می ماند و این پیمان نیز در فوریه ۲۰۲۱ منقضی می شود. - Bugos , S .(2019, Aug2). /act/2019-09/news/us-completes-inf-treaty-withdrawal.(A.C.Association ,Producer) Retrieved May23,2022 From: <https://www.armscontrol.org>

کشتار جمعی اعم از شیمیایی و میکروبی، در عمل نیز از تولید این تسلیحات دوری کرده است و برنامه موشکی آن نیز شامل طراحی برای پرتاب این تسلیحات نمی باشد. از طرفی با بررسی اجمالی نظرگاه اصول و قواعد حقوق بین الملل در مقوله موشک های بالستیک باید چنین انگاشت که اگر چه جایگاه و اعتبار اصول و قواعد حقوق بین الملل در مقایسه با سایر منابع همچون معاهده و عرف بین المللی به عنوان منبعی با اهمیت کمتر تلقی شده است با اینحال نباید از یادآوری این مهم غفلت نمود که نتیجه تنقیح و تحلیل^۱ ماحصل پیمان ها و عرف های مسلم بین المللی ایجاد قواعد و اصول حقوقی نوین می باشد، به دیگر سخن قواعد و اصول حقوق بین الملل محصول و مولود همان عرف های مسلم پیمان ها و معاهدات بین المللی هستند و نکته مهم دیگری که می توان در بیان اهمیت اصول و قواعد بین الملل گفت آن است که مبانی و حتی ضمانت اجرای برخی از این معاهدات و عرف های بین المللی نیز ناشی از اثر الزام کننده برخی از همین اصول و قواعد بین المللی است که از جمله می توان به قواعد عام الشمول و آمره اشاره کرد. فلذا در موضوع حاضر برخی از اصولی که بویژه ناظر بر حقوق طبیعی و ذاتی کشورها است میتواند در اثبات و توجیه حقانیت دستیابی به فناوری موشک های بالستیک مورد استناد و استدلال قرار گیرد. که از جمله عبارتند از: اصل استقلال و حق حاکمیت ملی و سرزمینی، اصل ذاتی و طبیعی دفاع مشروع، اصل جواز اعمال منع نشده بین المللی و اصل عدم مداخله در امور داخلی و اصل تساوی حقوقی .... و برخی اصول دیگر از این قبیل همگی دلالت بر مشروعیت تداوم برنامه متعارف موشکی ایران دارند.

۲. قواعد بین المللی ناظر به کاربرد موشک های بالستیک

در باب کاربرد موشک های بالستیک، مرجع قانونی معاهدات حقوق بشردوستانه است که کاربرد برخی تسلیحات از جمله سلاح های شیمیایی و میکروبی را ممنوع کرده و نسبت به کاربرد برخی سلاح های دیگر نیز محدودیت ایجاد نموده و آن را تابع شرایطی

قرار داده اند. موشک های بالستیک در دسته اخیر هستند که هر گونه کاربرد آنها باید با رعایت موازین حقوق بشردوستانه باشد. از پیمان های عام جهانی که محدودیت کاربرد تسلیحات از جمله هر گونه موشک استفاده می شود پروتکل اول الحاقی ۱۹۷۷ به کنوانسیون های چهارگانه ۱۹۴۹ ژنو بویژه بندهای (۳۵) ماده (۳۵) و ماده (۵۱) آن است. با گذری اجمالی بر مفاد این پیمان و سایر معاهدات بشردوستانه ملاحظه می شود مفاد این معاهدات غالباً معطوف به نحوه استفاده و کاربرد همه انواع سلاح ها به منظور حمایت از جان و مال غیر نظامیان در مخاصمات مسلحانه است و از این روی مقررات این معاهدات وارد و ناظر بر موضوع موشک های بالستیکی نیز می شوند. در واقع ماهیت این معاهدات جنبه محدود کننده داشته و ابتدای آن بر رعایت اصولی همچون اصل تفکیک و تمایز و اصل احتیاط و اصل تناسب و اصل ضرورت در کاربرد و استعمال تسلیحات بویژه تسلیحات مخرب و منجمله موشک بالستیک قرار دارد. عملکرد جمهوری اسلامی ایران در کاربرد تسلیحات و شیوه های جنگی در جنگ تحمیلی عراق و ایران، نشانگر پابندی جدی به حفظ جان غیر نظامیان و کاهش خسارات به اماکن و اموال غیر نظامی است تا حدی که گزارش های رسانه ای آن دوران حکایت از مطالبات مردمی برای مقابله به مثل نسبت به حملات موشکی رژیم بعثی دارد. این موضع ناشی از دیدگاه انسانی و اسلامی رهبران کشور و نیز التزام عملی به موازین بشردوستانه در زمان جنگ است. افزون بر محدودیت های کاربرد موشک ها در جنگ شهرها و مصونیت غیر نظامیان در برابر حملات موشکی، مساله کاربرد انواع موشک در جنگ دریایی نیز قواعدی قابلیت اجرا دارد. هیچ قاعده خاصی در مورد استفاده از موشک های کروز یا انواع دیگر آنها در حقوق جنگ دریایی پدیدار نشده است. با این حال محدودیت همانند سایر سلاح های

۱ - مروری هرچند کوتاه بر اخبار و حوادث جنگ تحمیلی بویژه به هنگام موشک باران ها و بمباران شهر هل توسط رژیم عراق همگی نشانگر مطالبه جدی مردم از مسئولین وقت بود، شعار: « موشک جواب موشک » به شعاری آشنا تبدیل شده بود که حکایت از خشم عمومی داشت. - خبر ۲۵۹۸۸۳، ک. (۱۳۹۶، مهر ۷). /Fa/News/ ۲۵۹۸۸۳/خبر: خبرگزاری دفاع مقدس، بازیابی: خرداد ۲، ۱۴۰۱. از: <https://defapress.ir>

متعارف جریان دارد. هنگامی که متخصصان از موشک های کروز یا سایر موشک ها استفاده می کنند ، متعهد به تضمین این هستند که موشک ها تنها به سوی اهداف نظامی جهت گیری شوند. وضعیت تکنیکی موشک های جدید ، متخصصان را قادر می سازد تا با اصول بین المللی درگیرهای مسلحانه دریایی بویژه اصل تفکیک خود را تطبیق دهند . (فلیک ، ۱۳۸۷ : ۶۰۴).

۳. جایگاه موشک های بالستیک در دکترین دفاعی و امنیتی ایران

دکترین دفاعی و امنیتی هر کشور ذی المقدمه و ذیل استراتژی کلان ملی یا همان راهبرد بزرگ ملی آن کشور تعریف می شود چه آنکه هر راهبرد کلان به عنوان یک امر کلی دارای اجزاء و سلسله مراتبی^۱ در سطوح پایین تر^۲ می باشد از جمله و به ترتیب تنازلی این سلسله مراتب عبارتند از؛ راهبرد امنیت ملی، راهبرد دفاعی، راهبرد نظامی، راهبرد عملیاتی یا تاکتیکی (زهدی، ۱۳۹۲) و در نهایت راهبرد موشکی بنابراین راهبرد موشکی در یک سلسله مراتب نزولی راهبردی فرعی و اشتقاقی از راهبرد کلان ملی است. از طرفی با اینکه واژه دکترین^۳ فاقد یک مفهوم اجماعی است با این حال ما در این جا به تعریفی که «فیرتز ارمارث» (Ermarth, 1984: 556) از واژه دکترین نظامی ارائه می دهد رجوع می کنیم به عقیده وی؛ «دکترین به مجموعه ای از عقاید و اصول اجرایی اطلاق می شود که رفتار یک نظام را در ارتباط با تحقیق و توسعه نظامی گزینش سلاح، به کارگیری نیروها و برنامه های عملیاتی کنترل تسلیحات و غیره تحت تأثیر قرار می دهد»^۴ در تعیین راهبرد موشک های بالستیک ایران علاوه بر عناصر اراده حاکمیتی، محیط سیاسی، دکترین نظامی و بویژه (موشکی) سایر کشورهای رقیب و متخصصم و عوامل بی شمار دیگری همچون؛ سطح فناوری موجود و قابلیت، پتانسیل و توانایی علمی و فنی و یا دست کم سهولت دسترسی به آن، عامل ایدئولوژیک وجود محدودیت ها و موانع اقتصادی سیاسی، حقوقی،

1 - Hierarchical
2 - Subtitle
3-Doctrine
4 - The military principles or set of strategies

اجتماعی، داخلی و بین‌المللی، و سرانجام تهدیدات عینی امنیتی خارجی، تنها بخشی از عوامل مؤثر و دخیل در تعیین و تبیین راهبرد موشکی ج.ا.ا می‌باشند. در میان این عوامل مؤثر بر راهبرد موشکی کشور، دو تاثیر اساسی داشته تا جایی که آنها را می‌توان عناصر هدایت‌کننده و پیشران این برنامه تلقی کرد. تجربه دفاع مقدس در جنگ شهرها و موشک‌باران شدن مناطق غیر نظامی از یک سو، مبانی دینی و قانونی در امر بازدارندگی و تقویت بنیه دفاعی کشور از سوی دیگر، بیشترین نقش را در شکل‌گیری راهبرد موشکی ایران داشته‌اند که در این بخش اشاره کوتاهی خواهد شد و سایر عوامل مؤثر نیز پس از آن می‌آید.

۱-۳. تجربه دفاع مقدس و موشک‌باران مناطق غیر نظامی

ارتش رژیم عراق برای در هم کوبیدن مقاومت مردم در شهرهای مرزی؛ خانه‌ها، بیمارستان‌ها و اماکن آموزشی را مورد حملات هوایی و موشکی قرار می‌داد. کشتن زنان و کودکان در خانه‌ها و یا بیمارستان‌ها یا دانش‌آموزان در مدرسه‌ها برای رژیم عراق مفهومی انسانی نداشت. گرچه مجامع خبری در آغاز این حملات را انکار می‌کردند، اما برخی خبرگزاری‌های خارجی از این جنایت صدام خبر دادند؛ مثلاً گاردین در ۲۷ اکتبر ۱۹۸۰ نوشت: «بر اثر حمله‌ی نیروهای عراقی با موشک‌های زمین‌به‌زمین به مناطق مسکونی در شهر دزفول واقع در جنوب غربی ایران، بیش از ۱۰۰ نفر کشته و ۱۷۴ نفر مجروح شدند.» (منصوری لاریجانی، ۱۳۸۷: ۱۳۲). رژیم بعثی به تدریج حملات موشکی را به شهرهای مختلف مرزی و غیر مرزی گسترش داد و در سال ۱۳۶۶ با حمایت فنی و لجستیکی طرف‌های خارجی برد موشک‌ها را افزایش داده و شهرهای تهران و قم را نیز آماج حملات موشکی قرار داد. تجربه تلخ ناشی از جنگ شهرها و موشک‌باران عراق در دوران جنگ تحمیلی عراق علیه ایران و احساس نیاز شدید ایران برای پاسخ به مطالبه بحق و عمومی مردم که با شعار «موشک جواب موشک» پاسخ متقابل موشکی به دشمن را خواستار بودند و همین مطالبات عمومی مردم، تولید و کاربرد موشک را در نظر مقامات سیاسی و فرماندهان عالی رتبه ایران امری ضروری و ضرورتی انکارناپذیر محسوب نمود. در قبال این حملات، مقامات سیاسی نظامی جمهوری اسلامی بویژه امام

خمینی (ره) هیچ وقت هدف قراردادن اماکن غیرنظامی و ساکنان شهرهای عراق را تجویز نکردند و بعد از سه سال تحمل این بمباران ها در سال ۱۳۶۲ اجازه حمله محدود به تاسیسات نظامی و اقتصادی عراق را صادر نمودند. با این حال نداشتن موشک ها حتی با برد کوتاه، مانعی اساسی در جهت ایجاد بازدارندگی در مقابل حملات موشکی رژیم بعثی بود. این وضعیت مقامات سیاسی نظامی کشور را به سمت انجام مطالعات و برنامه ریزی برای دستیابی به صنایع موشکی سوق داد که هسته های اولیه آن در زمان جنگ تحمیلی بنا گذاشته شد.

۲-۳. بازدارندگی: آموزه قرآنی و تکلیف قانونی

تجربیات و آموزه های تاریخی مربوط به «جنگ شهرها» در دوران دفاع مقدس با مفهوم بازدارندگی مبتنی بر تعالیم قرآن کریم و اسناد قانونی بالادستی شاکله اصلی عزم و اراده مسئولین و فرماندهان عالی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران را در تعیین محدوده و سطح دکترین موشکی ایران می سازند. در واقع هدف اصلی از راهبرد موشکی ایران حصول به تفوق و برتری موشکی بر جبهه ای به بزرگای استکبار جهانی (آمریکا و متحدانش) بمنظور تأمین بازدارندگی کامل و اطمینان بخش می باشد. مبنای ایدئولوژیک برای نیل به این مهم، امر خداوند است که به روشنی در آیات متعدد قرآن بویژه در آیه ۶۰ سوره انفال بیان شده که می فرماید: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ» بموجب این آیه خداوند با صیغه امر مسلمین را به تقویت قدرت بطور کلی و بنیه دفاعی بطور خاص تکلیف می نماید تا آنجا که دشمنان خدا و مسلمانان از این استطاعت و توان نظامی به هراس افتند» از آنجا که محاسبات و تحلیل های دشمنان ایران متاثر و متکی بر نگاه مادی گرایانه و ماتریالیستی غربی است و برغم ادعای عقلانیت در غرب، فقدان عقل سلیم که همان عقل اول و حکیمانه است باعث شده است تا کنون با وجود مطالعات فراوان از درک عوامل مولد و ریشه های واقعی و حقیقی اقتدار ایران عاجز باشند که این مهم چیزی نیست جز قدرت ایمانی و معنوی مردم ایران که با اتکال بر خداوند، دین و مذهب ایجاد شده است فلذا عقل حسابگرو مادیگرایانه ایشان بدنبال شناخت و آگاهی از توان و قدرت محسوس و ملموس مادی ایران و ابعاد کمی

و کیفی آنست بنابر این شایسته است ایران برای اصلاح و تغییر محاسبات آنها نسبت به افزایش و تقویت بیش از پیش قدرت دفاعی و توان مقاومت نظامی خویش بویژه در حوزه موشک‌های بالستیکی بمنظور تبدیل شدن به آن چنان قدرت و هیبتی که دشمن را جداً بیمناک نموده و بکلی او را از فکر تجاوز و حتی تهدید ناامید و مایوس نماید هراسی که ذهن و روح کارشناسان، تئورسین ها و صاحب نظران نظامی اتاق‌های فکر دشمن را تسخیر و ایشان را دچار کابوس نماید، یقیناً این حد از بازدارندگی موجب تغییر کلی و اساسی محاسبات دشمن از اعمال هر نوع دشمنی و در نتیجه عامل بازدارنده و اطمینان بخشی در برابر شرارت‌های احتمالی او نسبت به کیان جمهوری اسلامی ایران می باشد. تولید امنیت بازدارنده و ایجاد موازنه قدرت در این عرصه نتیجه این رویکرد بود. این رویکرد قرآنی در اسناد بالادستی و سیاست‌های کلی نظام اسلامی نیز منعکس گردید. در این چارچوب، ضرورت بازدارندگی در اسناد مهم قانونی کشور از جمله بند (۳۱) سیاست‌های کلی برنامه سوم، بند (۲۴) سیاست‌های کلی برنامه چهارم و ماده (۱۲۱) قانون برنامه چهارم، بند (۴۵) سیاست‌های کلی برنامه پنجم و ماده (۱۹۵) قانون برنامه چهارم، و بند (۵۳) سیاست‌های کلی برنامه ششم، درج شده است. تکرار و تاکید بر مفهوم بازدارندگی در سیاست‌های کلی ناشی از فرامین مقام معظم رهبری، علاوه بر ابعاد قانونی و نظامی ناشی از جایگاه ریاست کشور و فرماندهی کل قوا، جنبه دینی و معنوی مرتبط با جایگاه رهبری و زعامت ایشان نیز دارد. در این سیاق، بازدارندگی را می توان ستون فقرات و کانون محوری سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران توصیف کرد. (حیدریان، مراد زاده رامی، ۱۳۹۸: ۲۳۱). بنابراین برای تحقق این راهبرد تنها محدودیت، داشتن تسلیحات هسته ای است که انتخاب آگاهانه و مبتنی بر مبانی اسلامی نظام اسلامی می باشد. در این باره اشاره به اظهارات مقامات بلندپایه امنیتی، سیاسی و نظامی ایران که در بخش بعد خواهد آمد همواره این ایده را اثبات می نماید که ایران در توسعه فناوری موشک‌های بالستیک و راهبردی خود هیچگاه محدودیتی را ورای الزام مندرج در قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت

یعنی محدودیت طراحی و تولید موشک برای حمل کلاهک هسته ای نمی پذیرد. این سیاست هم در درجه اول مبتنی بر دکترین دفاعی مورد تاکید و تصریح مقام معظم رهبری است که تولید و کاربرد هر گونه تسلیحات هسته ای را جایز نمی داند. بنابراین احتیاط و ملاحظه ایران در عدم افزایش برد موشک های راهبردی اش به مسافت های دورتر و قاره ای صرفاً ناشی از اتخاذ راهبرد تنش زدائی سیاسی و امنیتی کلان تری است که راهبرد دفاعی ایران را بر مبنای استراتژی دفاع تهاجمی نسبت به تهدیدات پیرامونی و نزدیک که محتمل ترند توجیه می نماید. براساس این راهبرد تمرکز دکترین دفاعی ایران تنها متوجه تهدیدات موجود و نزدیکی است که از عینیت و قطعیت و دامنه شدت بیشتری نسبت به سایر تهدیدات برخوردارند و بزرگی و دامنه شدت آن در حد یک تهدید نیروی متخاصم شناسایی و توصیف می شود که در حال حاضر تهدید نیروهای تحت فرماندهی مرکزی آمریکا در منطقه خاور میانه (سنتکام)^۲ و نیروهای رژیم اسرائیل دارای این ویژگی می باشند با توجه به اینکه فاصله استقرار پایگاههای منطقه ای آمریکا در منطقه غرب آسیا و خاورمیانه تماماً در شعاع برد و تیررس موشک هایی که در حال حاضر در سازمان موشکی ایران تولید و به وفور موجود می باشند قرار دارد. لذا جمهوری اسلامی ایران اکنون بمنظور رعایت سیاست تنش زدایی و امتناع از اعمال تحریک آمیز ضرورتی برای توسعه برد موشک های بالستیک خود نمی بیند، بنابراین اینک تمرکز برنامه های پژوهشی و تحقیقات صنایع دفاعی ایران بر افزایش ضریب دقت و سرعت و قدرت این موشک ها استوار گردیده است. پیشرفت برنامه موشکی ایران بسوی نسل سوم تولید موشک های نقطه زن همچون؛ فاتح ۱۱۰، فاتح ۳۱۳ و خیبر شکن و... در سال های اخیر گواهی روشن بر این مدعا است. اگرچه حسب ادعای تبلیغاتی امپراطوری رسانه ای غرب، از توسعه صلح آمیز برنامه فضایی ایران در حوزه حامل های ماهواره بر کلاس «سیمرغ» از دو منظر ارتقای سطح مداری و افزایش حجم و وزن کلاهک حامل ماهواره به حرکت لاک پشتی و بطئی

ایران به سوی فناوری موشک‌های بالستیک و استراتژیک قاره پیمای (ای-سی-ام-بی) تعبیر می‌شود.^۲ این حال ایران این ادعا را غیرواقعی و مردود دانسته زیرا صرف داشتن فناوری ساخت موشک‌های قاره پیمای نمی‌تواند به عنوان عامل تعیین‌کننده و بازدارنده محسوب شود، دودلیل عمده بر اثبات این مدعا وجود دارد؛ نخست آنکه: فقدان زرادخانه و ذخایر مطمئن این سلاح (آی-سی-ام-بی)^۳ در بزنگاه یک جنگ موشکی تمام عیار خلأیی است که هرگز در یک بازه زمانی کوتاه که وقت طلایی جنگ موشکی احتمالی است قابل دستیابی و جبران نیست. با این حال به زعم ما نفس تحصیل فناوری موشک‌های قاره پیمای و کسب مهارت‌های فناورانه مربوط به آن بخودی خود می‌تواند در مقیاس خودش به تولید بازدارندگی پایدار کمک نماید. و دوم اینکه: تولید و ذخیره موشک‌های بالستیک قاره پیمای در ایران عملاً تهدید آشکاری نیز برای کشورهای اروپایی محسوب می‌شوند و لذا یقیناً از دیدگاه آنها اقدامی تحریک‌آمیز تلقی و بویژه می‌تواند واکنش متقابل و شدیدتر جامعه اروپا و پیمان ناتو را بدنبال داشته باشد. طبعاً این واکنش عملی جامعه اروپا و ناتو در قالب جنگی سرد باعث افزایش رقابت‌های تسلیحاتی و مسابقات فی مابین شده و در نتیجه ناخودآگاه و رفته رفته ایران را در گردونه رویارویی نظامی با کشورهای اروپایی و ناتو قرار می‌دهد این در حالی است که نه ایران و نه اروپا در بادی امر و در شرایط حاضر تمایلی به این رقابت و رویارویی ندارند. و از این روی ایران نیز بدرستی و حکیمانه تمایلی به تحریک و برانگیختن اروپا و هم‌آوردجویی با این بلوک قدرت ندارد. بنابراین اولاً؛ دکترین دفاعی موشک‌های بالستیک ایران بطور کلی بر مبنای اصل بازدارندگی فعال تنها براساس نیازها و ضرورت‌ها و تهدیدات قطعی، عینی و مسلم تدوین شده و نه بر مبنای تهدیدات دشمنان احتمالی و فرضی، به دیگر سخن راهبرد ایران در حوزه موشک‌های بالستیک راهبردی سیال و پویا^۴ است و با این اصل معروف نظامی که می‌گوید: «وضعیت

1 - ICBM

۲ - برای آگاهی بیشتر در این زمینه نگاه کنید به مطالب مندرج در زیر نویس شماره ۲ بخش «مقدمه» همین مقاله

3-ICBM

4 - Dynamic

برابر موقیعت^۱ کاملاً تطابق و همخوانی دارد، به استناد این اصل، هر میزان که موقیعت دشمن تغییر کند وضعیت برنامه موشکی ایران نیز می بایست تغییر کند، لذا حدود و کم و کیف دکترین موشکی ایران به موازات تغییر نسبت و دامنه تهدیدات عینی و قطعی علیه ج. ا. ایران و دقیقاً به همان نسبت و میزان و یا قدری بیشتر تعیین می شود، در حال حاضر بزرگی این تهدید، مواجهه و رویارویی با آمریکا، اسرائیل و متحدان آنها در شعاع منطقه خاور میانه و غرب آسیا تعریف شده است. شکی نیست این راهبرد و دکترین دارای مزایا و معایبی است که شرح آن در این مجال نمی گنجد. اجمالاً اینکه نقطه قوت نخست این دکترین تمرکز بر روی تهدیدات نزدیک تر و منطقه ای است. مزیت دوم این برنامه آنست که یک معادله ساده و عکس بین میزان مسافتی که یک موشک طی می کند با مصرف سوخت پیشران وجود دارد یعنی به هر میزان که برد موشک ها کمتر باشد نیاز به سوخت کمتری دارد بنابراین به همین نسبت از وزن خرج پرتاب و سوخت موشک کم و بنابراین این امکان وجود دارد که به همان میزان وزن محموله انفجاری یا سر جنگی آن افزایش یابد، و تردیدی وجود ندارد که حجم بیشتر مواد منفجره نیز باعث افزایش قدرت و شعاع انفجار و تخریب بیشتر می شود. مزیت سوم این دکترین کاهش مدت پرتاب تا رسیدن به هدف است در نتیجه در این بازه زمانی محدود امکان و مجال ردیابی و عکس العمل دفاعی در مقابل این موشک ها کاهش می یابد و مزیت چهارم، مزیت صرفه اقتصادی موشک های برد متوسط نسبت به میان برد^۱ (RL30427, 2004) و قاره پیماست و سرانجام مزیت قابلیت

^۱ - در تقسیم بندی عرفی و سنتی موشک ها از حیث برد به سه کلاس ۱- کوتاه برد ۲- میان برد و ۳- برد بلند یا قاره پیما تقسیم می شدند، اما در طبقه بندی های جدید موشک ها از حیث برد به چهار کلاس تقسیم شده اند. که عبارتند از:

Intercontinental and/or Submarine-Launched Ballistic Missile (>5,500 k)	موشک بین قاره ای (قاره پیما)
Intermediate-Range Ballistic Missiles (3,000 - 5,500 km)	موشک میان برد (کامل)

حمل و پرتاب آنهاست که با ترمینال‌ها و سکوه‌های متحرک چابک و متنوع تری قابل شلیک می‌باشند. مزیت‌های دیگری چون انبارداری آسان تر و فناوری ساده تر نیز از دیگر مزیت‌های موشک‌های بالستیک برد متوسط (آی-آر-ام-بی) نسبت به موشک‌های میان برد و یا قاره پیما (آی-سی-ام-بی)^۲ می‌باشند. در مقابل عدم توانایی در مقابل تهدیدات ماورای بحار و فرا منطقه ای نیروهای متخاصم همچون اسرائیل و آمریکا از مهمترین نقاط ضعف این دکترین و راهبرد موشکی است. بنابراین در وضع موجود تنها مانع بین المللی عمده بر سر راه تولید موشک‌های بالستیک ایران و بطور کلی فناوری موشکی قطعنامه ۱۹۲۹^۳ شورای امنیت بود که در ۹ ژوئن ۲۰۱۰ صادر و کشورهای جهان را از داشتن هرگونه فعالیت تجاری مرتبط با برنامه موشکی ایران و یا سیستم‌ها و قطعات مرتبط با آن و انتقال آنها به ایران منع می‌کرد. (بند ۸ پاراگراف آخر ص ۴ و پاراگراف اول ص ۵ قطعنامه S/Res/1929/(2010) شورای امنیت سازمان ملل متحد)^۴ که این مانع حقوقی نیز با قطعنامه ۲۲۳۱^۵ برداشته شد و صرفاً بموجب قطعنامه اخیر به منع و یا تولید و آزمایش و گسترش، موشک‌های بالستیک که برای حمل کلاهک هسته ای طراحی شده اند محدود

Medium-Range Ballistic Missiles (1,000 - 3,000 km)	موشک میان برد (متوسط)
Short-Range Ballistic Missiles (70 - 1,000 km)	موشک برد کوتاه

اشکالی که در برگردان دو واژه مرادف «Intermediate» و «Medium» بوجود می‌آید اینست که تا زمانی که در ترجمه این طبقه بندی مقید به لفظ باشیم این اشتراک معنوی وجود دارد و به هنگام محاوره و بویژه هنگامی که اطلاعاتی از مسافت و برد نباشد موجب خلط و تعارض در درک این دو مفهوم خواهد بود، و چون واژه ای که بتواند فصل ممیزی برای «میان برد» با «برد متوسط» باشد در پارسی وضع نشده است، بنابراین نگارنده پیشنهاد می‌نماید که برای رفه اختلاط و تعارض تقسیم مزبور به ترتیب مذکور در بالا نامگذاری شوند در غیر اینصورت برای رفع اشتراک لفظی و ایجاد تمایز ظاهری چاره ای جز استعمال دو عبارت «میان برد» و «برد متوسط» نداریم.

- RL30427. (2004,Mar5). / reports/RL30427. Retrieved May 22,2022 From: <https://www.everycrsreport.com>

1 -IRMB

2 -ICMB

3-The security council resolution 1929.

4-.....Iran voting 12 in favor to 2 against, with 1 abstention / para21 of the Resolution 1929.

5 - The security council resolution 2231 .

گردید. وانگهی، نقض قطعنامه مزبور بمنزله نقض برجام نیست و فقط ممکن است عکس آن صادق باشد. (ملا کریمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲) و این موضوع در متن پانوش بند (۱۸) سند برجام با یک جمله روشن، تصریح شده است که مقرر می‌دارد: «مفاد این قطعنامه (۲۲۳۱) مفاد برجام نیست^۱». فلذا با توجه به اینکه قطعنامه ۲۲۳۱ به عنوان یک قطعنامه نسخ و زایل کننده، اینک، مانعیت قطعنامه ۱۹۲۹ را مرتفع نموده، بنابراین بلحاظ حقوق بین الملل هیچگونه مانع و رادعی برای تولید و توسعه و گسترش برنامه متعارف موشک های بالستیک ایران در عرصه نظام بین الملل وجود ندارد.

پیمانهای موشکی بین المللی و منطقه ای و دو جانبه هم که پیشتر به نام برخی از آنها اشاره شد نیز بدلیل عدم عضویت ایران و یا عدم تصویب نهایی آنها و اصل عدم تسری الزامات عقود و معاهدات نسبت به اطراف ثالث و محدود بودن اثر آنها نسبت به متعاهدین نمی‌تواند مانعی حقوقی برسر برنامه تولید و توسعه و کاربرد این سلاح راهبردی برای ایران محسوب شوند.

۴. تهدیدات امنیتی و نظامی پیرامون ایران و برنامه موشکی ایران

۴-۱. آمریکا

در این خصوص بررسی تهدیدات عینی آمریکا در سطح منطقه بیش از سایر تهدیدات حائز اهمیت می‌باشند. نخست به بررسی اجمالی تهدیدات آمریکا می‌پردازیم؛ ارتش آمریکا به همراه رژیم اسرائیل و سایر متحدان منطقه ای اش و همچنین با پشتیبانی ۲۹ کشور عضو پیمان آتلانتیک شمالی^۲ در حال حاضر با این تشخیص که کارشناسان و تئورسین های نظامی منطقه خاورمیانه را به لحاظ ژئواستراتژیک و ژئوپولوتیک و ژئواکونومیک به عنوان (قلب زمین)^۳ شناخته اند، از این رو که تنها منطقه ای در جهان است که همه این ویژگی های مهم را در خود دارد و در نتیجه همین ویژگی استثنایی باعث شده

1 - ...the Provisions of Resolution do not constitutions of this JCPOA

2 - Nato

3 - Heartland

است که صاحبان قدرت و قدرت‌های جهانی تمایل به حضور و نقش آفرینی در آن پیدا نمایند. لذا طبق گزارش شبکه الجزیره قطر، به نقل از مرکز فرماندهی آمریکا در منطقه (ستکام)، در زمان گزارش بیش از ۷۵۰ پایگاه امریکایی شامل پیمانکاران خصوصی اتباع کشورهای ثالث و درصد زیادی از کارمندان و نیروهای ذخیره پنتاگون در منطقه خاورمیانه و غرب آسیا وجود دارد که حجم این افراد در ۳۰/آوریل/۲۰۱۲ حدود ۱۲۵۰۰۰ نفر یاد شده است که غالباً در پایگاه‌هایی در حواشی مرزهای ایران مستقر هستند، تعداد ۹۰۰۰۰ نفر از آن‌ها تحت قالب نیروی آیساً^۱ در افغانستان و حدود ۲۰۰۰۰ نفر آنها در خاور نزدیک و بین ۱۵ تا ۲۰ هزار نفر دیگر نیز در ناوگان دریایی این ائتلاف در (خلیج فارس، دریای عمان و دریای سرخ) مستقر هستند. (Aljazeera, 2012). افزون بر این، دشمنی‌های آمریکا با جمهوری اسلامی ایران، حضور سازمان نظامی ناتو در مرزهای غربی ایران و گسترش نفوذ و پایگاه‌های خود از طریق اعضای چون ترکیه و پروژه‌های مشترک با کشورهایی مانند عراق، اردن، اسرائیل، مصر و دیگر کشورها، عملاً تبدیل به یک همسایه ایران همراه با تهدیدات نظامی و سیاسی شده است. (ذکی، غلامی، ۱۳۹۶: ۴۳-۹).

۲-۴. رژیم اسرائیل:

در این خصوص نیز به استناد یک بررسی سالانه که توسط یک پایگاه تخصصی و علمی موسوم به (Eep) و از طریق ارزیابی و محاسبه و تطبیق ۵۵ عامل اساسی و تعیین‌کننده قدرت نظامی صورت می‌گیرد، ارتش اسرائیل از جهات مختلف نظامی در مجموع به عنوان هفدهمین قدرت نظامی جهان شناسایی شده است و در زمینه موشک‌های بالستیک جزو ۲۰ قدرت برتر موشکی جهان می‌باشد. (globalfirepower, 2019) رژیم اسرائیل، همواره قصد تجاوز کارانه خود علیه جمهوری اسلامی را آشکار ساخته و به عنوان تهدیدی علیه کشور ما تلقی می‌شود. جالب این است که رژیم اشغالگر قدس با این همه تسلیحات نظامی و بویژه سلاح اتمی، از سردمداران تبلیغ علیه برنامه موشکی ایران است؛ امری که

خود باید موجب هشیاری مردم بویژه نخبگان و مسئولان جمهوری اسلامی ایران در برابر این تبلیغات سوء باشد.

۳-۴. سایر متحدان آمریکا:

سایر متحدان آمریکا مانند عربستان، مصر، ترکیه، کره جنوبی و حتی کشورهای کوچک خلیج فارس دارای بالاترین بودجه های تسلیحاتی هستند. در مجموع از جمع ۳۰ قدرت نظامی برتر جهان، ۱۸ قدرت منطقه ای و فرا منطقه ای در اردوگاه و حوزه نفوذ آمریکا قرار دارند ۵ قدرت دیگر نیز از متحدان و شرکای اقتصادی غرب بوده و با نظامهای لیبرال-دموکرات از جهات و زمینه های مختلف تصمیماتی همسو داشته و تابعی از اردوگاه غرب محسوب می شوند. از ۶ کشور دیگر ۴ کشور در اردوگاه شرق و تنها جمهوری اسلامی ایران مستقل از این دو اردوگاه می باشد. این کشورها بدون محدودیت های سیاسی و مالی دارای بیشترین بودجه های نظامی و انواع تسلیحات راهبردی، هوایی و زمینی هستند. برای نمونه عربستان سعودی در کنار نیروی هوایی مجهز، انواع تسلیحات پیشرفته و حضور نیروهای نظامی امریکایی، بدنبال توسعه صنایع موشکی خود نیز هست و اخیراً خبرگزاری سی ان ان با استناد به تصاویر ماهواره ای از وجود یک کارخانه تولید موشک های بالستیک در عربستان سعودی پرده برداشته است. (Cohen, 2021) بدین وصف ناگفته پیداست که مقایسه توان نظامی ایران با سایر رقبا و نیروهای متخاصم امری زاید و بیهوده است. در نتیجه قطعاً ایران در شرایط عدم موازنه در برابر خیل عظیم نیروهای متخاصم و متحدانش هیچگونه گریزی و یا گزینه ای جز اتخاذ دکترین دفاع تهاجمی و جنگ نامتقارن (ناهمتراز) با رویکرد افزایش توان موشک های بالستیک و اعتماد و اتکای به خلاقیت و ایمان نیروهای توانمند و پرانگیزه خود برای تأمین سلاح ها و ادوات نظامی مورد نیازش بر اساس فناوریهای نوین و ابتکارات بومی ندارد. بی گمان تولید و ارتقای مداوم و نیز بکارگیری موشک ها از هر نوع بویژه موشک های بالستیک و استراتژیک به

1 - Cohen, z. (2021, Dec 23). CNN Exclusive: US intel and satellite images show Saudi Arabia is now building its own ballistic missiles with help of China. Press, Politics, Atlanta- Georgia, US: CNN. Retrieved May 23, 2022 from: <https://edition.cnn.com/2021/12/23/politics/saudi-ballistic-missiles-china/index.html>

عنوان یک ضرورت حیاتی نقش بی بدیل و تعیین کننده ای در نبرد احتمالی میان جمهوری اسلامی ایران در برابر نیروهای متخاصمش ایفا خواهد نمود.

۵. تحریم فروش هواپیمای جنگی و تأثیر آن بر دکتین موشکی ایران

یکی از دلایل مهم توجه عمیق و رویکرد جدی ایران به سمت توسعه فناوری موشک های بالستیک، تحریم فروش تسلیحات تعیین کننده و بویژه هواپیمای جنگی و موشک بود و در این گرایش و رویکرد توجه خاص ایران به توسعه این حوزه قدرت امری کاملاً طبیعی و قابل درک می باشد، زیرا در جایکه تحریم های فلج کننده و یا خرد کننده^۱ در بخش بهداشت، بی رحمانه خرید دارو و واکسن و تجهیزات پزشکی را هدف قرار می دهد و یا در بخش هوانوردی تجاری، فروش تجهیزات ناوبری و قطعات این ناوگان به ایران را منع نموده به طریق اولی فروش هواپیما های جنگی و حتی هواپیماهای غیر تهاجمی ترابری و آموزشی و پشتیبانی و لجستیکی نیز منع گردیده است^۲. همین امر ایران را ناگزیر به انتخاب گزینه جایگزین یعنی توسعه موشک های بالستیک و فناوری پهباد، به عنوان نوعی پرنده بدون سرنشین نموده است تا عدم توازن هوایی خویش را بدین وسیله تا حدی جبران نماید و از این روی ایران اکنون پنجمین قدرت برتر موشک های بالستیکی جهان و چهارمین قدرت پهبادی جهان در حوزه پهباد های رزمی می باشد. (حاجی زاده، ۱۳۹۶)^۳ اینک رویکرد جدید دکتین موشکی ایران بیش از پیش بر افزایش ضریب دقت، سرعت و ارتقای شعاع و دامنه قدرت تخریب موشک های بالستیک معطوف گردیده است و تولید انواع موشک های نقطه زن و هدایت شونده در کلاس های مختلف

1 - Crashing sanctions

۲ - با اینکه هم اکنون تحریم تسلیحاتی شورای امنیت ملل متحد بموجب مفاد توافق برجام که در سال ۲۰۱۵ حاصل شد در نیمه شب ۲۷ مهر ماه ۱۳۹۹ لغو شده است و ایران می تواند همه انواع سلاح های متعارف دفاعی را خریداری نماید با اینحال بعید است کشورهای غربی که تولید کنندگان سلاحهای عمده و پیشرفته هستند ایران را در لیست اولویت فروش و مقصد صادراتی خویش قرار دهند و بنابراین عملاً کماکان تحریمهای مزبور بشکلی اعلام نشده و غیر رسمی برقرار می باشد.

۳ - سردار امیر علی حاجی زاده، فرمانده وقت نیروی هوافضای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران

نتیجه این رویکرد جدید می باشد. بلحاظ کمی نیز توجه به این سخن فرمانده نیروی هوافضای سپاه سردار حاجی زاده مهم است که اظهار می دارد؛ حجم تولید ۳ برابری انواع موشک‌ها در صنایع دفاعی ایران به اندازه ای است که فرماندهان با مشکل کمبود شدید آشیانه‌ها و زرادخانه‌ها و سیلوهای متناسب برای ذخیره سازی این سلاح استراتژیک مواجه هستند از همین روی بنا به گفته این فرمانده موشکی ایران حجم تولید به حدی بالاست که ایران می تواند اقدام به صادرات تسلیحات مزبور نماید. (حاجی زاده، ۱۳۹۷)^۱

۶. مواضع رسمی جمهوری اسلامی ایران راجع به برنامه موشکی

مقام معظم رهبری به عنوان فرمانده کل نیروهای مسلح در مراسم دانش آموختگی دانشجویان افسری دانشگاه امام حسین (ع) سپاه در مورخ ۹۸/۷/۲۱ با اشاره به عوامل اقتدار زای جمهوری اسلامی اظهار نمودند: «...جنجال‌های گسترده ای که در مورد توان موشکی ج.ا.ا. براه انداخته می شود به دلیل خشم و کینه ای است که از این عامل اقتدار در دل دارند... امروز ما در بخش نظامی تا حد زیادی به این بازدارندگی و تثبیت دست یافته ایم و علت اصرار دشمنان بر مسایل دفاعی و موشکی نیز محروم کردن کشور و ملت از قدرت بازدارندگی است...» در تحلیل سخنان مقام معظم رهبری آشکارا می توان به دغدغه ایشان در تأمین بازدارندگی اطمینان بخش پی برد. موضع ایشان از این حیث اهمیت می یابد که رهبری به عنوان فرماندهی کل قوا سخنانش در این حوزه بویژه در حکم فرمان، فصل الخطاب و حسن ختام مواضع سایر مسئولین و توصیه های سایر تئورسین ها و استراتژیست های ایران می باشد. تأکیدات پیاپی و مؤکد ایشان در بحث لزوم تقویت در پژوهش و توسعه توان موشکی و بطور کلی صنعت دفاعی ایران به عنوان مؤلفه ای تعیین کننده در قدرت نظامی به حدی است که نیازی به تبیین همه آنها نیست. با این حال، مهمترین کلید واژه مواضع رهبری، تعیین بازدارندگی به عنوان محور اصلی دکترین دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران و در نتیجه نفی راهبرد تهاجمی است.

راهبردها و مواضع شورای امنیت ملی اگرچه با ریاست رییس جمهور اتخاذ می‌شوند با این حال این مصوبات می‌بایست به تأیید مقام معظم رهبری رسیده و سپس قابلیت اجرایی بیابند، بنابراین مواضع شورا ذیل تدابیر مقام معظم رهبری می‌بایست تحلیل شود. مسلماً نیاز به ذکر این امر نیست که شورای امنیت ملی بارها و بارها بر غیرقابل مذاکره بودن موضوع موشک‌های بالستیک و یا برنامه موشکی ایران تأکید ورزیده، در این باره تنها به عنوان شاهد مثال؛ به برخی از اظهارات دبیر این شورا بسنده می‌کنیم^۱ که اظهار می‌دارد: «توانمندی موشکی ایران براساس تجربهٔ پر هزینهٔ دفاع مقدس و متناسب با برد تهدیدهای ایران شکل گرفته و در چهار چوب دکترین دفاعی ما کاملاً باز دارنده و دفاعی است». (مشرق نیوز، ۱۳۹۷) یا درجایی دیگر چنین می‌گوید که: «ما در ارتباط با برد، قدرت تخریب، دقت و آماده سازی سریع، که چهار محور توانمندسازی موشکی ماست با هیچ کس مشاوره نمی‌کنیم و از هیچ کس اجازه نمی‌گیریم و نیازهای دفاعی ما دیکته می‌کند که چکار کنیم»^۲.

در بیان موضع وزارت خارجه ایران به همین نکته بسنده می‌شود که در حوزه دیپلماسی مذاکره، راهبرد این وزارت خانه پرهیز از ورود به هر گونه مذاکره درباره توان موشکی ایران است. در حقیقت موضع دیپلماتیک وزارت خارجه و به تبع آن وزیر خارجه در این حوزه تابعی از موضع مقام معظم رهبری به عنوان فرمانده کل نیروهای مسلح و شورای امنیت ملی است و در این خصوص هم مکرراً این وزارتخانه بصورت رسمی و یا در خلال اظهارات مقامات دیپلماتیک (ملا کریمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲) آن به این امر تأکید ورزیده است در همین خصوص وزیر خارجه جمهوری اسلامی ایران در حاشیه نشست سالانه مجمع عمومی ۲۰۱۹ و در مصاحبه با خبرگزاری آمریکایی سی ان ان اظهار میدارد: «...نگاه ایرانیان به توانمندی موشکی با توجه به تجربه هشت ساله آنان از حمله رژیم بعث عراق حیثیتی و حیاتی است» وی می‌افزاید: «... توانمندی موشکی جمهوری اسلامی

۱ - سردار علی شمخانی، دبیر شورای امنیت ملی ایران و نماینده رهبری در این شورا

۲ - همان منبع

ایران بازدارنده و دفاعی است.» همچنین نمایندهٔ دائم ایران در سازمان ملل^۱ اظهار می دارد: «ما اعلام کردیم فعالیت های موشکی ما اولاً؛ دفاعی است، دوم اینکه؛ ربطی به برجام ندارد و سوم اینکه؛ ناقض برجام و قطعنامهٔ ۲۲۳۱ هم نیست.» (Parastoday, 2019)

نتیجه گیری

از نقطه نظر حقوق بین الملل، در این مقاله تبیین گردید که هیچ قاعده حقوقی الزام آور بین المللی اعم از قواعد معاهده ای یا عرفی وجود ندارد که تولید و داشتن موشک های بالستیک را برای کشورها منع کرده باشد. تنها منعی که وجود دارد حمل کلاهک هسته ای توسط موشک است و در قطعنامه های شورای امنیت نیز راجع به ایران ممنوعیت طراحی موشک برای حمل کلاهک هسته ای درج شده بود. اگر چه قدرت های هسته ای و استکباری خود در توسعه سلاح های هسته ای و نیز انواع موشک ها با کلاهک هسته ای از هیچ قاعده ای پیروی نمی کنند، با این حال جمهوری اسلامی ایران به صراحت هر گونه طراحی و برنامه هسته ای در تولید موشک های بالستیک را نیز نفی کرده و این مبتنی بر سیاست اصولی ایران نسبت به عدم مشروعیت سلاح هسته ای برای همگان است که در عالترین سطح یعنی مواضع رهبر معظم انقلاب اسلامی بیان گردیده است. تجربه ۸ سال دفاع مقدس و تنهایی ایران در برابر رژیم متجاوز بعثی که بیشترین موشک باران مناطق غیر نظامی همزمان با سکوت قدرت های جهانی و بلکه حمایت، تجهیز و تسلیح آن به انواع سلاح ها از جمله بمب افکن ها و انواع موشک در این جنگ اتفاق افتاد عامل اصلی برای طراحی برنامه موشکی ایران هست. افزون بر این، وقوع جنگ های متعدد پیرامون ایران، وجود کشورهای متخاصم و یا رقیب در منطقه که دارای انبوهی از هواپیماهای جنگنده و یا موشک های بالستیک و حتی دارای سلاح هسته ای (رژیم اسرائیل) هستند، تهدیدات و مخاطرات جدی پیرامون ایران هستند که موثر بر دکترین دفاعی و امنیتی کشور بوده و اولویت دادن به راهبرد بازدارندگی در حوزه دفاعی را گریز ناپذیر می نماید

بنابر این ، طراحی و توسعه برنامه موشکی ایران انتخابی مبتنی بر دوراندیشی ، لحاظ کردن تجارب دفاع مقدس و تهدیدهای پیرامونی مورد اشاره است . این برنامه منطبق بر اصول و قواعد اسلام و حقوق بین الملل در زمینه آمادگی و تهیه عده و امکانات لازم برای دفاع مشروع است ،لذا دستیابی به تجهیزات و تسلیحات و ابزار دفاعی متناسب برای برخورداری از امکان دفاع مقتضی و متناسب با بزرگی تهاجم امری مشروع و معقول می باشد، که از جمله آن طبعاً تولید و دستیابی به کمیت و کیفیت مناسب این سلاح راهبری و تعیین کننده و کاربرد آن بموجب سایر قوانین و بویژه با رعایت اصول حاکم بر حقوق بین الملل بشردوستانه در حوزه مخاصمات مسلحانه همچون اصل تناسب، اصل ضرورت و اصل احتیاط و اصل تفکیک قابل توجه و پذیرش می باشد. این دلایل و مستندات برنامه متعارف دکترین موشکی ایران را به رغم تبلیغات اغواگرایانه اردوگاه غرب بعنوان دکترینی منطقی، حقوقی، متوازن و متناسب بر مبنای ضرورت ها و تهدید های عینی پیرامونی فراروی ایران به وجهی کاملاً مشروع و قانونی تأیید و قابل دفاع می نماید.

منابع:

۱. اسدی،ایمان، ۱۳۹۵ش، سازوکاری برای انحصار توان موشکی، وطن امروز، ش ۲۱۲۲.
۲. پورآخوندی ، نادر ، عباسی ، محمد، ۱۳۹۶ش، تحول رویکردهای کنترل تسلیحات و مسئله اشاعه موشک بالستیک ، فصلنامه سیاست خارجی ، سال سی و یکم ، ش ۴.
۳. حیدریان ، محمدجواد ، مراد زاده رامی ، افسانه ، ۱۳۹۸ش، بررسی وضعیت حقوقی استفاده از موشک های بالستیک توسط ایران و انطباق آن با مقررات بین المللی ، فصلنامه بین المللی قانون یار.
۴. خادم حسینه، احمد، ۱۳۸۶ش، موشک های بالستیک، فصلنامه علوم وفنون نظامی، ش ۸۹.

۵. ذکی ، یاشار ، غلامی ، مجید ، ۱۳۹۶ش، قلمرو سازی ژئوپلیتیکی ناتو در حوزه های ژئوپلیتیکی غرب جمهوری اسلامی ایران، مجله سیاست دفاعی، سال بیست و ششم ، ش ۱۰۱.

۶. طارمی، کامران، ۱۳۸۲ش، تحلیلی بر نقش موشک های بالستیک در دکترین دفاعی ایران، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ش ۵۹.

۷. ملایی یگانه، امیرحسام، ۱۳۹۸ش، نگاهی به تاریخچه پیدایش موشک، مجله ویستا.

۸. ملاکریمی، امید، ۱۳۹۶ش، تحلیل حقوقی قطعنامه ۲۲۳۱ و بررسی رابطه آن با برجام، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره (۴۷)، ش ۴.

۹. منصوری لاریجانی ، اسماعیل ، ۱۳۸۷ش، آشنایی با دفاع مقدس ، پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس ، انتشارات خادم الرضا (ع).

۱۰. فلیک ، دیتر ، ۱۳۸۷ش، ترجمه و ویرایش زمانی ، سید قاسم ، ساعد ، نادر و دیگران ، حقوق بشر در دستانه در مخاصمات مسلحانه ، تهران، شهر دانش ، چ ۱.

11. Edward, George, Ermarth, firtze,(1984),The Art and practice of Military strategy(23).
12. The Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons Which may be deemed to Excessively Injurious or to have Indiscriminate Effects (1980).
13. The Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction (Ottawa Convention),(1997).
14. The Strategic Arms limitations Treaty 1(Salt1) (1969).
15. The Strategic Arms limitations Treaty2(Salt 2)(1972).
16. The Aggressive Strategic Arms Reduction Treaty (Start1)(1991).
17. The Joint comprehensive plan of action (JCPOA)(2015).
18. The Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (2017).
19. The Hague code of conduct against ballistic missile proliferation (2002).
20. The Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty (INF Treaty) (1987).

21. The Missile Technology Control Regime (1987).
22. The Statute of the Court of Justice (1945).
23. The Non-Proliferation of Nuclear Weapons Treaty (NPT)(1968) .
24. The comprehensive Nuclear Test-Ban Treaty (CTBT) (1996).
25. The “UNSC” Resolutions of 1929/2231/1540
26. The “UNGA” Resolution of 55/33

فصلنامه پژوهش فلسفی حقوق اسلام و غرب - مقاله پژوهشی - سال نهم - شماره یک - بهار ۱۴۰۱

